

Таким образом нивелируются различия этих стран по интерпретации различных категорий ПЗФ, разница в площади этих стран и составляющих эти страны регионов. Универсальный характер такого отношения может рассматриваться как критерий природоохранного потенциала страны и ее регионов.

4. Использование соотношения природоохранного потенциала физико-географических регионов и занимаемой ими относительной площади в стране позволяет выявить пространственную географическую картину насыщенности данного потенциала по всей территории страны.

Литература

Андриенко Т.Л., Плюта П.Г., Прядко Е.И., Каркуциев Г.Н. Социально-экономическая значимость природно-заповедных территорий УССР. - К.: Наукова думка, 1991. - 154 с.
Блакберн А.А. Анализ территориальной структуры ООПТ высшего ранга ПЗФ Украины согласно биогеографическому районированию ее территории // Заповідна справа в Україні. - 2002. - Т. 8, вип. 1. - С. 13-18.

Блакберн А.А. Структура и характер размещения ПЗФ Украины и отдельных ее регионов (сравнительные аспекты). Часть II. Анализ территориальной структуры ООПТ высших категорий ПЗФ Украины согласно физико-географическому районированию ее территории // Вісник Донецького університету. Сер. А: Природничі науки. - 2003. - Вип. 1. - С. 317-324.
Блакберн А.А. Физико-географические аспекты роли и места особо охраняемых природных территорий высшего ранга в процессе формирования национальной экологической сети Украины // Заповідна справа в Україні. - 2006. - Т. 12, вип. 2. - С. 1-6.
Забелина Н.М. Национальный парк. - М.: Мысль, 1987. - 170 с.
Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. Удосконалена схема фізики-географічного районування України // Український географічний журнал, 2003. - № 1. - С. 16-20.
Пузаченко Ю.Г., Дроздова Н.Н. Площадь охраняемых территорий // Итоги и перспективы заповедного дела в СССР (Сб ст., отв. ред. В.Е. Соколов). - М.: Наука, 1986. - С. 72-109.
Шеляг-Сосонко Ю.Р., Попович С.Ю. Науковий та методичний контекст концепції стратегії розвитку природно-заповідної справи // Заповідна справа в Україні. - 2002. - Т. 8, вип. 1. - С. 1-14.
Jelonek A. Encyklopedia geograficzna swiata. - Krakow: OPRESS, 1997. - 431 с.
Grzesiak M., Domanska W. Ochrona srodowiska. - Warszawa: Zaklad Wydawnictw Statystycznych, 2007. - 518 с.

ДОЛИННО-РІЧКОВІ КОРИДОРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ: СТРУКТУРА, ПРИЗНАЧЕННЯ, ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАДУМУ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В.П. Коржик

Національний природний парк "Вижницький"

Долинно-річкові коридори Національної екомережі, яка буде створюватися в Україні протягом найближчого десятиліття, є важливою її ланкою і за своїм задумом повинні виконувати специфічну комунікативну функцію з огляду на надзвичайну динамічність процесів функціонування. Натомість вплив антропогенного чинника, зокрема мало контрольоване і нічим не регульоване видобування гравійно-піщаної суміші (ГПС), набуває, скажімо, в Чернівецькій області знакових масштабів, а тому вимагає посиленої уваги з огляду на нагальну необхідність оптимізації природокористування. Руслові процеси, як найбільш динамічні та визначальні в розвитку парагенетично й парадинамічно спряжених і залежних геосистем суміжних територій, не можуть розглядатись окремо від супутніх і похідних від них процесів на території заплавл (низьких і високих), прилеглих ділянок терас та схилів річкових долин.

Основною проблемою, яка склалася в регіоні навколо видобування ГПС, як ресурсу фізичної маси твердої матерії, є повна відсутність знань щодо її запасів і динамічного балансу, а також чіткого системного уявлення про подальше використання спотвореної видобуванням території. Виходячи з цього, всі нинішні руслорегулюючі роботи не відповідають дійсно науковим екологічним засадам, а Проекти спрямлення, очищення та регулювання русел, які беруться за підставу і яким надається дозвільний статус проведення природоохоронних робіт, є

виключно локальними технічними проектами видобування та переміщення ГПС, що не враховують перебіг руслових подій уздовж усього русла ріки, а тому не є екологічно обґрунтованими.

Щодо самої структури долинно-річкових коридорів та їх ролі у функціонуванні всієї Національної екологічної мережі, то ще й досі відсутнє консенсусне розуміння і трактування цих питань. Саме з цієї причини запропонована вашій увазі публікація є спробою наблизитися до розуміння конкретних теоретичних проблем і підходів до вирішення цих складних системних завдань.

Стан проблеми

Національна екомережа мислиться **суцільнопов'язаною** цілісною мережею територій визначеної природничої цінності, які у структурі земельних угідь виконують певні, науково та юридично закріплені екологічні функції. Її основними елементами є ключові території (за трактовкою попереднього Закону (Закон України..., 2000) – екологічні ядра), сполучні, буферні та відновлювальні території (ре)натуралізації й екокоридори. На нашу думку, слід активно застосовувати поняття інтерактивних територій. До складових екомережі відносяться території природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного призначення з акцентуванням уваги на наявність природної цінності комплексів чи окремих компонентів або утворень, перелік

яких наводиться у ст. 5 Закону (Закон України..., 2000).

Тракування екокоридорів наведено як в офіційних документах (Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки”; Закон України “Про екологічну мережу України” від 24 червня 2004 р. № 1864-IV), так і в низці наукових і методичних публікацій (основні: Гродзинський, 1993; Гриценко та ін., 2003; Формування..., 2004; Шеляг-Сосонко и др., 2004). При всьому тому наголошується на основному призначенні сполучних територій (екокоридорів) – забезпеченні міграції та розселення біотичних видів і обміну генетичною інформацією між ключовими територіями (природними ядрами), тобто їх **комунікативній функції**.

Однак, з огляду на їх виключно біотичне трактування (території для міграції геноносіїв), системна суть проблеми редукується до потреб збереження одного (і найслабшого) компонента ландшафту, що при намаганнях практичного створення елементів екомережі наштовхується на значні методолого-методичні та практичні ускладнення і труднощі, деколи – й до профанації цієї важливої справи. Наприклад, доволі спірною і сумнівною виглядає необхідність формування суцільнопов’язаних елементів екомережі, в якій долинно-річкові коридори виступають ледь не каркасними. Так само доволі аморфним є розуміння самої внутрішньої структури долинно-річкових коридорів, особливо в регіонах давнього щільного заселення і високого ступеня антропогенної трансформації ландшафтів.

При винятково біотичному трактуванні екокоридорів поза увагою залишаються такі важливі речі, як стабілізація динаміки (в частині негативних геодинамічних процесів) й еволюції геосистем (ландшафтів та їх структурних частин) на заданому рівні ландшафтно-екологічної рівноваги в умовах постійно змінюваних параметрів глобальних середовищеутворюючих і всезростаючих антропогенних чинників. Екомережа мислиться не як струнка система ландшафтів та їх морфологічних одиниць, об’єднаних за принципами формування позиційно-динамічних і парагенетичних ландшафтно-територіальних структур (ЛТС), призначених для впровадження системи

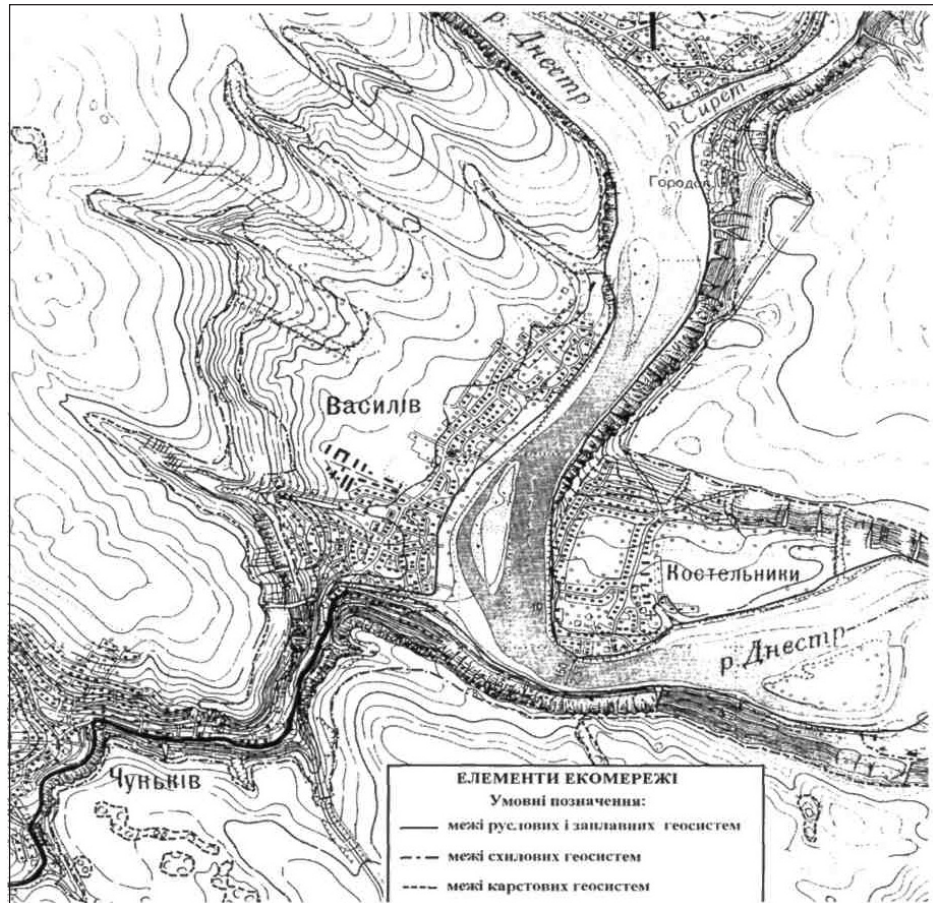

Рис. 1. Фрагмент Дністровського екологічного коридору біля с. Василів Заставнівського району.

заходів з максимальним оптимізаційним ефектом, а як різнокатегорійна і територіально розпливчаста сукупність природних середовищ існування видів рослин і тварин.

Врешті-решт, стратегічно важливим і кардинальним постає питання: чи варто розпочинати створення екомережі (процес організаційно й економічно складний, тривалий) на таких засадах, якщо логіка життя та природокористування неодмінно приведе до необхідності створення принципово нової мережі, що базуватиметься на геосистемних, тобто ландшафтних основах?! Тому автором у низці публікацій (Коржик, 2006, 2007, 2008; Сівак, Коржик, 2006) закономірно ставилося питання про необхідність розбудови екомережі на ландшафтно-екологічних засадах з використанням історико-географічного підходу.

Завданням цієї статті є аналіз внутрішньої ландшафтної структури основних долинно-річкових коридорів проєктованої Національної екологічної мережі на теренах Чернівецької області (рівнинна та передгірська частини), як визначального чинника формування в їх межах елементів цієї екомережі на регіональному й локальному рівнях, а також визначення ролі долинно-річкових коридорів у функціонуванні всієї екомережі, з акцентуванням уваги на їх ролі в забезпеченні біорізноманіття.

Основний матеріал

У межах рівнинного Прут-Дністровського межиріччя в утворенні елементів долинно-річкових коридорів

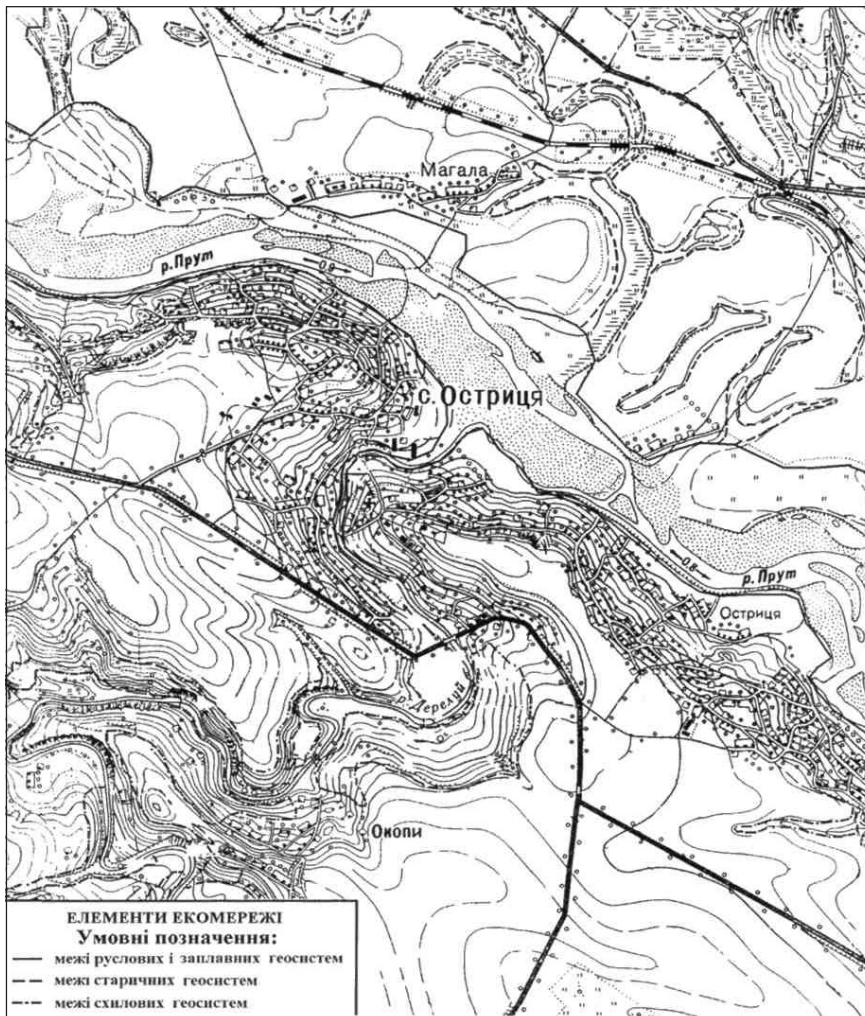

Рис. 2. Фрагмент Прутського екологічного коридору біля с. Остриця Герцаївського району.

екомережі міжнародного та національного рівня беруть участь певні ландшафти (в ранзі типів місцевостей) (їхня характеристика наведена нижче).

Дністровський долинно-річковий еколандшафтний коридор (ЕЛК) (рис. 1) (ключові, сполучні та буферні території) складається переважно з каньйоноподібної частини долини річки і сформований русловими, заплавними, низькотерасовими геоконцентраціями, геоконцентраціями "стінок" та стрімких схилів надканьйонних V–VI терас. Пролягає по щільно заселеній і здавна аграрно освоєній території.

– Русло р. Дністер шириною 100–200 м, з перемінними глибинами від 1,5–2 м на перекатах і до 7–10 м на плесах. Від с. Перебиківці (при максимальному напірному рівні), с. Пригородок (при мінімальному напірному рівні) і до м. Новодністровськ функціонує Дністровське водосховище в режимі штучної водойми. По берегах відбуваються процеси денудації (обвальні, обвальнотривні, зсувні, водно-ерозійні, карстові процеси), у дніщі верхньої частини водоймища – інтенсивна акумуляція алювію.

– Низькі вузькі голоценові заплави, слабо розвинуті, складені сучасним гравійно-галечниково-суглинисто-піщаним алювієм, з фрагментами примітивних дернових

грунтів, іноді із заростями чагарників і гігрофільних деревних видів.

– Високі, достатньо вузькі, голоценові заплави з вирівняною чи слабо похилою поверхнею, складені сучасним гравійно-галечниково-суглинисто-піщаним алювієм, з дерново-лучними та лучно-чорноземними ґрунтами, з різно-травно-злаковими луками, з наявністю ділянок чагарників та гігрофільних деревних видів, частково освоєні під пасовища та городи.

– Низькі (I–II) верхньоплейстоценові фрагментарно розвинуті неширокі полого нахилені тераси дніща долини у випуклих частинах меандр, складені алювіальними відкладами та лесами, слаборозчленовані, з дерново-лучними, лучно-чорноземними, опідзоленими чорноземними та темно-сірими ґрунтами під ріллею, населеними пунктами, садами, шляхами. У межах Дністровського водосховища вони затоплені.

– Середні (III–IV) середньоплейстоценові тераси, фрагментарно розвинені, цокольні й алювіально-цокольні, інтенсивно розчленовані долинами, балками, ярами, полого нахилені хвилясті, складені гравійно-галечниково-суглинистим алювієм і лесовидними суглинками, лагунно-морськими відкладами неогену з сірими лісовими та чорноземними ґрунтами під ріллею, населеними пунктами, садами, пасовищами, ділянками дубово-грабових лісів. У межах нижньої частини Дністровського водосховища затоплені.

– Високі (V–VI) пліоцен-плейстоценові надканьйонні тераси р. Дністер, акумулятивно денудаційні, інтенсивно розчленовані долинами, балками, ярами, хвилясті, складені гравійно-галечниково-суглинистим алювієм і лесовидними суглинками, лагунно-морськими відкладами неогену з сірими лісовими та чорноземними ґрунтами під ріллею, населеними пунктами, садами, пасовищами, ділянками дубово-грабових (у західній частині – з домішками бука) лісів.

Суцільну смугу утворюють лише руслова та низькозаплавні геоконцентрації, в той час як крутосхлилові геоконцентрації з відносно мало зміненою чи штучно відтвореною рослинністю різної ценотичної цінності, як ключові, сполучні й інтерактивні елементи, розвинуті лише фрагментарно і перериваються агроландшафтами, поселеннями та каньйонно-яружними долинами приток. Цей

коридор придатний лише для міграції риб, птахів і деяких інших представників фауни; для міграції степових та “суходільних” деревних видів рослинності є практично нездоланим бар’єром.

Прутський долинно-річковий ЕЛК (рис. 2) (ключові, сполучні, інтерактивні та буферні території), складений русловими і заплавними геокомплексами, всі низькі тераси густо заселені й інтенсивно аграрно освоєні. Річкова долина ящикоподібна, з доволі стрімкими правобережними схилами середніх і високих терас та широкими низькими лівобережними терасами.

– Русло р. Прут, шириною 60–150 м, з перемінними глибинами від 0,5–1,5 м на перекатах до 4–5 м на плесах. Активно відбуваються процеси меандрування русла, бічної та глибинної руслової ерозії.

– Низька не широка (до 100–200 м) голоценова заплава, розвинута, складена сучасним гравійно-галечниково-суглинисто-піщаним алювієм, з фрагментами примітивних дернових ґрунтів, місцями із заростями чагарників і гігрофільних деревних видів.

– Висока, неширока (до 200 м) голоценова заплава з вирівняною чи слабо нахиленою поверхнею, складена сучасним гравійно-галечниково-суглинисто-піщаним алювієм, з дерново-лучними ґрунтами, з різнотравно-злаковими луками, з наявністю ділянок чагарників і гігрофільних деревних видів, частково освоєна під пасовища та городи.

– Низькі (I–II) верхньоплейстоценові добре розвинуті широкі вирівняні тераси днища долини, складені алювіальними відкладами та лесовидними суглинками, слабозчленовані, з дерново-лучними, лучно-болотними, лучно-чорноземними, опідзоленими чорноземними та темно-сірими ґрунтами під ріллею, населеними пунктами, садами, шляхами. Для них характерна субдомінантна роль численних старичних геокомплексів, які обов’язково повинні бути задіяні як елементи екомережі на найнижчому локальному рівні.

– Середні (III–IV) середньоплейстоценові тераси правобережжя, алювіально-цокольні, інтенсивно розчленовані долинами, балками, ярами, вирівняні та полого нахилені, місцями зі зсувними ділянками й урвищами, складені гравійно-галечниково-суглинистим алювієм, лесами та лесовидними суглинками, з сірими лісовими і чорноземними ґрунтами під ріллею, населеними пунктами,

садами, пасовищами, ділянками дубово-грабових лісів. Ареали ключових та сполучних територій фрагментарні.

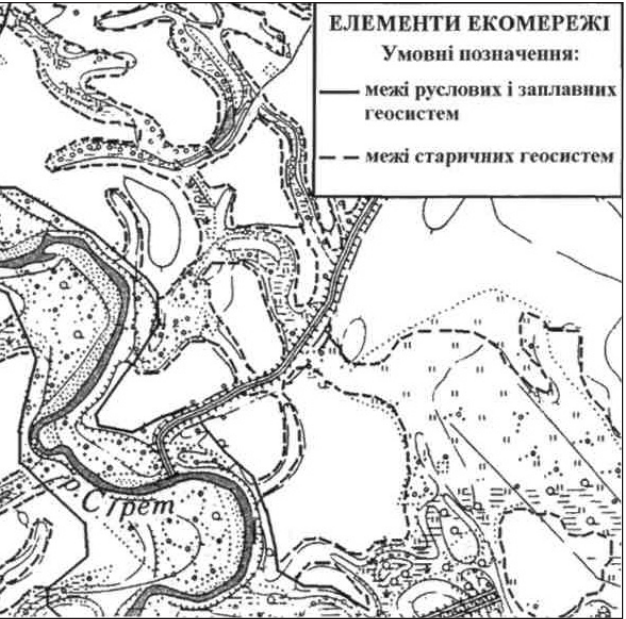

Рис. 3. Фрагмент Сіретського екологічного коридору біля с. Вовчинець Глибоцького району.

При необхідності є можливість локального виділення уздовж уступів правих високих схилів додаткової еколандшафтної смуги, основною функцією якої є стабілізація ерозійно-зсувних процесів, що зачіпають суміжні ділянки середніх і високих терас. Цей коридор для міграції степових та “суходільних” деревних видів рослинності є також практично нездоланим бар’єром.

Сіретський долинно-річковий ЕЛК (рис. 3) (ключові та сполучні території), складений русловими і заплавними геокомплексами. Нинішня р. Сірет використовує реліктову широку ящикоподібну долину пра-Черемошу. У верхній частині ширина коридору (в межах русла та низької заплави) штучно обмежується протиаводковими дамбами.

– Русло р. Сірет, шириною 20–60 м, з перемінними глибинами від 0,3–0,5 м на перекатах і до 2–3 м на плесах. Активно відбуваються процеси меандрування русла, бічної та глибинної руслової ерозії.

– Низька заплава, складена сучасними алювіальними відкладами (гравійно-галечники з супіщаним, піщаним і суглинковим заповнювачем) з дерновими малорозвиненими глинисто-піщаними, дерновими супіщаними ґрунтами під лучно-чагарниковою рослинністю та з незадернованими ділянками.

– Висока заплава, складена сучасними алювіальними відкладами (гравійно-галечники з супіщаним, піщаним і суглинковим заповнювачем) з дерновими, дерновими оглеєними та лучними ґрунтами під луками й чагарниками, частково освоєна.

– Русла і заплави невеликих річок – приток р. Сірет, складені сучасним піщано-галечниковим алювієм, примітивними дерновими та дерново-лучними ґрунтами.

– Низькі (I–II) тераси, складені піщано-суглинковими відкладами на піщано-гравійному алювії з дерновими, лучними і дерновими карбонатними частково оглеєни-

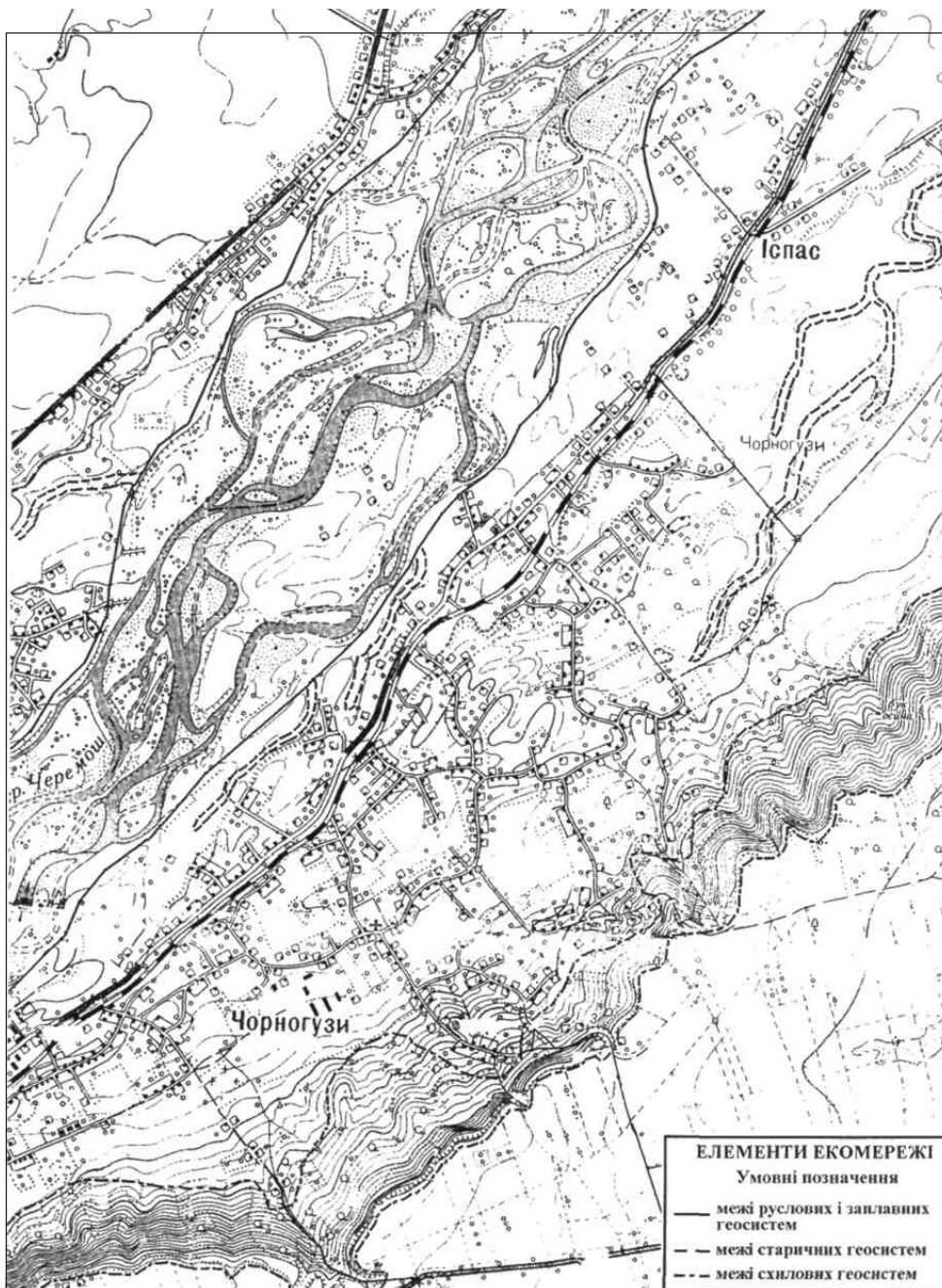

Рис. 4. Фрагмент Черемоського екологічного коридору біля сіл Іспас – Черногузи Вишньовського району.

ми ґрунтами, розорані, під селитьбою та з фрагментами буково-грабових лісів і лук.

– Низькі (I–II) тераси, складені супіщаними відкладами на сучасному алювії з дерновими і лучними опідзоленими оглеєними ґрунтами, розорані, під селитьбою та з фрагментами лук.

– Низькі (I–II) тераси, складені піщано-суглинковими відкладами на піщано-гравійному алювії з дерновими, дерново-опідзоленими і лучно-болотними ґрунтами, розорані, з фрагментами лучної та болотної рослинності.

Для низьких терас субдомінантну роль у ландшафтній структурі виконують численні стариці з водно-болотною та лучно-болотною рослинністю, які обов’язково повинні бути задіяні як елементи екомережі на найнижчому локальному рівні.

розгалуження русла, бічної та глибинної руслової ерозії. Характерні численні тимчасові острови.

– Русла та заплави невеликих річок – приток р. Черемош, складені сучасним піщано-галечниковим алювієм, примітивними дерновими й дерново-лучними ґрунтами. У верхній частині днища долини р. Черемош врізані (глибина 1–3 м) в його низькі тераси, в нижній частині днища долини р. Черемош – виходять на рівень поверхні низьких терас, тому “одамбовані”.

– Заплава (ширина 200–350 м) складена сучасними алювіальними відкладами (гравійно-галечники з супіщаним, піщаним і суглинковим заповнювачем) з дерновими малорозвиненими глинисто-піщаними, дерновими супіщаними ґрунтами під лучно-чагарниковою рослинністю та з незадернованими ділянками.

– Середні (III–IV) тераси, складені пилувато-суглинковими відкладами з дерновими середньо- і сильнопідзолистими, поверхнево оглеєними ґрунтами, розорані, частково під селитьбою, фрагментами лук і буково-грабових лісів.

У рівнинній частині коридор складається з русла та заплави, оскільки практично на всій протяжності Сірету, з огляду на катастрофічні паводки, суцільно чи частково “одамбований”.

Черемоський долинно-річковий ЕЛК (рис. 4) (ключові та сполучні території), складений русловими і заплавними геоконцентраціями. Нині в рівнинній частині на всій протяжності штучно обмежується проти-паводковими дамбами. Сама долина доволі широка.

Русло р. Черемош, шириною 40–100 м, з перемінними глибинами від 0,5 м на перекатах до 2–3 м на плесах. Активно відбуваються процеси меандрування і

– Низька (I) тераса, складена піщано-суглинковими відкладами на піщано-гравійному алювії з дерновими, лучними і дерновими карбонатними частково оглеєними ґрунтами, розорана, під населеними пунктами та з фрагментами гідрофільних лісів і лук. Для неї характерні геокмплекси стариць. Проте, на відміну від Сіретської та Прутської долин, вони мало меандрують, а їх ложа використовують бічні малі притоки Черемошу. Екологічне призначення у формуванні мережі на локальному рівні аналогічне.

Паралельно долині можливе створення додаткового силового елементу екокоридору по стрімкому залісненому уступу долини пра-Черемошу висотою від 130 до 30 м, який започатковує у східному напрямку вододільний лісовий екологічний коридор фронту ерозійного наступу басейну р. Прут.

Отже, в залежності від конкретної ландшафтної структури та ступеня антропогенної трансформації долинно-річкових ЕЛК, їх дизайн і функції можуть змінюватися в досить широких межах.

Окремо зупинимося на біотичному аспекті ролі долинно-річкових ЕЛК. Виникає багато цікавих і закономірних запитань: які природні біотичні ядра сполучають долинно-річкові коридори (наприклад, стрижневий Дністровський, що простягнувся від витоків у лісистому середньогір'ї Карпат до свого морського гирла у степовій зоні Причорномор'я)? Яким генетичним матеріалом і для чого будуть обмінюватися ці діаметрально різні у природному відношенні регіони? Яким чином будуть сполучатися і взаємозбагачуватися ліво- та правосторонні наддолинні екосистеми? І так далі, і так по порядку (Коржик, 2008).

З суто біотичних позицій слід розрізняти міграцію тих чи інших видів рослин і тварин, а серед останніх – дощових черв'їв, комах, плазунів, птахів, ссавців (зокрема гризунів, хижаків, трав'яїдних), представників інших таксонів фауни. Чим є водні плеса та заплавні комплекси на шляхах міграції – уявної чи реальної? Спробуємо проаналізувати цю дилему на прикладі проєктованих міждержавних Дністровського та Прутського ЕЛК.

Для наземних видів рослин, екологічно і генетично незвичайних до певних умов зростання, одні й ті ж долинно-річкові коридори відіграють часто діаметрально протилежну роль. Для заплавних видів (верба, вільха, тополя) з їх активним життєвим потенціалом ці коридори у світлі біотичного різноманіття і міжвидової конкуренції дійсно є надійним рефугіумом сталого існування та самозбереження завдяки швидкому міграційному ецезису в умовах і межах відносно незначної антропогенної трансформації цих геосистем.

Для видів, незвичайних до мезоморфних, субмезоморфних, семіксероморфних, субксероморфних, тим паче ксеноморфних умов існування, механізм міграції залежить від загальних і локальних умов запилення, запліднення й перенесення насіння та плодів анемофільним і зоофільним способами. За існуючими даними (Гродзинський, 1993), оптимальний радіус перенесення пилку дерев за допомогою комах не перевищує 300–500 м, для злаків – 200–300 м. Взагалі, дальність ефективного переносу основної маси пилку повітрям дорівнює 3–5-

кратній висоті дерева при відповідній креативній концентрації пилкових зернин.

Механізм міграції завдяки дисемінації (за допомогою спор, насіння, плодів), а також вегетативним органам, відзначається складністю, видовими особливостями і характером середовища. При барохорному (опадання під дією сили тяжіння) розселенні насіння та плоди розносяться на незначні відстані, переважно в межах проєкції крони. Анемохорне розселення більш ефективне для видів з дрібним насінням, крилоподібними плівками та парусними пристроями, за допомогою яких легке та летюче насіння окремих видів дерев (береза, клен, ясен, граб, липа) може перенестися на відстані до 1–1,5 км, у той час як важке насіння і плоди (граб, дуб, бук) розносяться вітром не далі кількох десятків метрів.

Щодо дальності перенесення насіння і плодів зоохорним способом існують суперечливі дані. Більшість дослідників схиляється до відносно недалекого (200–300 м) рознесення птахами з огляду на високу швидкість перетравлювання їжі у стані міграції (в середньому 10 хв.). Гідрохорний тип перенесення є актуальним для умов пересіченого рельєфу та концентрації поверхневого стоку, здатного транспортувати насіння і плоди до сприятливих умов ецезису.

Певну роль у зоохорному перенесенні (з екскрементами, шкірою, шерстю, влаштуванням запасів харчів на зиму тощо) відіграють ссавці, особливо кабани, роль яких у розселенні дуба досить суттєва (Воропай, Коржик, 1994). Проте і ссавцями розповсюдження насіння та плодів обмежене по відстані. Характерною особливістю зоохорного переносу є його каналізованість, адже ссавці і багато видів птахів не залишають геотопів (біотопів) з природною і близькою до неї рослинністю, тому переносять насіння переважно в їх межах.

Гідрохорний спосіб міграції можливий лише для рослин, пристосованих до прибережно-водних, водних і болотних умов існування; їх насіння мають відповідні спеціальні морфологічні пристосування до плавання. Насіння інших видів може переноситися водними потоками, проте здатність до ецезису мінімальна з причин незвичайних гідро-гігоморфних умов заплави. Міграції вегетативним розмноженням відбуваються вкрай повільно – до кількох сантиметрів на рік, хоча окремі види (малина, ожина, ліани) здатні до більш швидких темпів. До умов, що утруднюють міграції й ецезис, слід віднести конкуренцію новоприбулого виду з аборигенами, рівень фізичної спроможності насіння дістатись поверхні ґрунту крізь дернину та рослинний опад до втрати ним репродуктивної здатності.

Отже, враховуючи перелічені аспекти, на шляху можливої міграції “сухопутних” видів у будь-якому випадку на перше місце виходить проблема критично лімітуючої ширини водойм і заплав. Каньйоноподібна долина Дністра з доволі широким (0,3–5,0 км) плесом та строкатим вертикальним спектром геолого-геоморфологічних утворень є практично нездоланим бар'єром на шляху ймовірної міграції геноносіїв іншими поперечними екокоридорами, зокрема Товтровим й Іванківським лісостеповими, Хотинським лісолучним, відокремлюючи екосистеми право- та лівобережжя, а в їх межах –

екосистеми правих і лівих берегів та міжрічч каньйоноподібних долин приток. Широка заплава р. Прут з постійно меандруючим руслом річища так само є серйозною перепорою. Для тварин критично лімітуюча ширина водойм визначається власне самими міграційними здатностями видів, у тому числі в зимовий період льодовим покривом. Для рівнинних річок з широкими заплавами і великими водоймищами ГЕС ця ситуація ще безкомпромісна.

Висновки

1. Особливості геологічної та геоморфологічної будови річкових долин визначають їх ландшафтну структуру, а на її базі – структуру проєктованої екомережі. Наявність чотирьох різнотипних за будовою долин (Дністра, Прута, Черемошу та Сірету) визначають і регіональні особливості формування кожного з ЕЛК.

2. Враховуючи розірваність ареалів ключових і сполучних територій за межами заплав, єдино вірним рішенням є формування елементів екомережі за кластерним принципом, включаючи найцінніші ділянки до складу територіально великих природоохоронних установ, якою є національний природний парк “Вижницький” (Коржик, 1999). Цим досягається й реальне забезпечення програми збереження ландшафтного різноманіття (Коржик, 2001а, 2001б, 2003).

3. Долинно-річкові ЕЛК не є суцільними, а складаються принаймні з двох, а часто трьох-чотирьох, нерідко розірваних смуг ключових, сполучних, деколи інтерактивних територій.

4. З позицій біотичного бачення суті екокоридорів, у кожному з них його специфічні едафічні умови визначають окремі екологічні групи рослин і тварин, які можуть розселюватись уздовж нього, і є нездоланим бар’єром для інших. Тобто вони в більшості випадків не відповідають декларованим завданням збереження та примноження біотичного різноманіття шляхом генетичного міграційного підживлення.

5. Достатньо великі й широкі долинно-річкові коридори є майже нездоланною перепорою для міграції рослинних “суходільних” видів, тобто в залежності від параметрів їх складових елементів вони є реальним фактором бар’єризації та фрагментації суцільно задуманої екомережі. Отже, при проєктуванні екомережі не варто домагатись обов’язкового територіального стикування різнорідних за еколого-едафічними параметрами елементів, тим самим дискредитуючи саму ідею і створюючи чимало юридично-організаційних та фінансово-матеріальних проблем і колізій. Тому нема сенсу і створювати суцільне нерозривне мереживо елементів, а достатньо ширше та сміливіше застосовувати інтерактивні її елементи. Кожний з відокремлених територіально значущих ареалів “природної” рослинності практично є самодостатнім для забезпечення збереження видового складу фітоценозів. Для міграції тваринних видів ця розірваність не є серйозною завадою. Це визначає стратегію й тактику збереження біотичного різноманіття, специфіку відповідних практичних заходів.

6. З цих причин необхідне інше трактування терміну

“долинно-річковий коридор”, сутнісна відповідність якого можлива лише в ширшому і більш логічному розумінні його в якості еколандшафтного (ЕЛК).

7. Створення долинно-річкових ЕЛК на таких фрагментаційних кластерних засадах є єдино вірним методологічним, методичним та організаційним рішенням, і повинно лягти у принципи практичного формування екомережі.

8. Найефективнішим у практичному збереженні рідкісних видів і біорізноманіття загалом є антропохорний метод свідомого перенесення людиною насіння і живих рослин, певних видів тваринного світу на значні відстані в бажаному напрямку і з певною, екологічно обґрунтованою, позитивною метою.

9. У процесі видобування гравійно-піщаної суміші, як важливого джерела інертних будівельних матеріалів, науково грамотно слід ставити питання про розробку Схеми оптимізації використання території заплав, а не виключно розробки відірваних від екологічних реалій Проєктів регулювання русел.

Література

- Воропай Л.І., Коржик В.П. Ресурси оптимізації природно-заповідного фонду Буковини. - Матер. наук. конф. “Проблеми географії України” // Львів, 1994. - С. 202-203.
- Гриценко А., Мовчан Я., Шеляг-Сосонко Ю. та ін. Методика формування регіональної екомережі (проєкт). - К., 2003. - С. 1-67.
- Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології. - К.: Либідь, 1993. - 224 с.
- Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки” // Відомості Верховної Ради. - 2000. - № 47. - С. 405.
- Коржик В.П. Розбудова національного природного парку “Вижницький” за кластерним принципом як модель оптимізації регіонального природокористування // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. “Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)”. - Рахів, 1999. - С. 156-159.
- Коржик В. Збереження ландшафтного різноманіття: деякі методологічні проблеми практичної реалізації // Вісник Львівськ. унів. Серія географ. - Львів, 2001а. - Вип. 28. - С. 153-156.
- Коржик В.П. Збереження ландшафтного різноманіття і природно-заповідна справа // Екологічні проблеми Буковини. - Чернівці: Зелена Буковина, 2001б. - С. 145-159.
- Коржик В. Розвиток природно-заповідного фонду як чинник збереження ландшафтного та біологічного різноманіття // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. - Гримаїлів, 2003. - С. 195-202.
- Коржик В. Екологічна мережа чи еколандшафтна мережа: пріоритетна доцільність // Наук. вісник Чернів. унів. Географія. - 2006. - Вип. 294. - С. 42-55.
- Коржик В.П. До питання долинно-річкових коридорів національної екомережі (на прикладі Чернівецької області) // Річкові долини. Природа-ландшафт-людина. - Чернівці-Сосновець: Рута, 2007. - С. 154-164.
- Коржик В.П. Долинно-річкові екологічні коридори: чинник консолідації чи фрагментації національної екологічної мережі? // Географія в інформаційному суспільстві. - К.: Обрії, 2008. - Вип. 3. - С. 138-140.
- Сівак В., Коржик В. Роль лісових геосистем у формуванні природно-заповідного фонду Чернівецької області // Наук. вісник Чернів. унів. Географія. - 2006. - Вип. 294. - С. 76-86.
- Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) / Ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. - К.: Фітосоціоцентр, 2004. - 71 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Гродзинський М.Д., Романенко В.Д. Концепція, методи і критерії створення екосети України. - К.: Фітосоціоцентр, 2004. - 144 с.